

■ **Originaal:** *Bernd Lutz*, Karl Löwith (1897–1973). – Metzler-Philosophen-Lexikon. Dreihundert biographisch-werkgeschichtliche Porträts von den Vorsokratikern bis zu den Neuen Philosophen. Unter redaktioneller Mitarbeit von Christel Dehlinger, Klaus Fischer, Thomas Jung und Heidi Ossmann herausgegeben von Bernd Lutz. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1989, lk. 464–470.

Tõlkinud Mart Kivimäe

HISTORISMI OHVERDAMINE?

Järeldamärkus

Käesolev tõlkevalik, Karl Löwithi autobiograafia ja Bernd Lutzi leksikoniartikkel kui sellesama biograafilise eneserefleksiooni laiendatud kommentaar, on mõeldud eeskätt *elu-* ja *teoseloolise* sissejuhatuseks XX sajandi omapäraseima ajaloo filosoofi uueks tundmaõppimiseks. Akadeemilise ajaloo hariduse seisukohalt on vanade, juba teatud eriala klassikaks saanud tekstide uuesti lugemisel ja tõlgendamisel õieti kahesugune tähendus. Esiteks on see üsna loomulik viis, integreerumaks vaimsesse kultuuri, aga teiseks on see ka vahend, kujundamaks *motiivi-* ja *probleemiloolist* teadvusevormi, mis oleks võimeline kultuuri protsessi endale aruandvalt vaagima. Kolmanda ajendina lisandub veel seegi, et *lähi-* ja *kaugvaate* võimalus on meile antud juba paratamatult eksisteerimise ajalise iseloomuga, ja me teostame seda võimalust ka alati uue,

oma erilisest situatsioonist lähtuva ning selles mõttes kordumatu küsimuse eadega. Nõnda on mineviku autori küsimus, enesekohaselt uuesti küsituna, nagu õpetab Löwithi sõbra Gadameri hermeneutika, juba täiesti praegune, olevikuline, meieomane küsimus. Ja sõna tõsisel mõttes irriteeriv on õigusega XX sajandi ainulaadseks ajaloo skeptitsistiks kuulutatud Karl Löwithi "filosoofilise loobumine" või "stoitsistlik tagasitõmbumine" ajaloolisest dünaamikast. Löwithi põgenemine aja- ja ajaloomaailmast loodusmaailma poole toimuks just nagu hämaras kultuuritsoonis, väsimuse ja värskuse vahepeal, kust õhtumõtetega minnakse ikkagi vastu järgmisele päevatõusule. Niisiis – algsus kordub; ja ka ei kordu – ajaarvamine on teine. Talle päris meeldis Nietzsche "Ecce homo" mitte- või antikristlik dateering: "Esimese aasta esimesel päeval (30. septembril 1888 vale ajaarvamise järgi)." Mälestustest võime lugeda, et Löwithit ta õppetöös lähedalt tundnud kolleegid pidasid teda "peene kuulmisega" mõtlejaks. Võib-olla ka seik, et Löwith pööras historismi probleemi – või 1990. aastate sõnastuses: ajalookäsitluse ja elumaailma suhte küsimuse – puhul tähelepanu tandemile "Burckhardt-Nietzsche" juba 1930. aastail, toetab seda väidet. Löwith taipas tollal tuleviku kultuuri eelmängu mõttes suurepäraselt nende poolt kirjeldatud, aga veel nimetamata jäänud probleemi tähtsust. XX sajandi lõpul näib olevat arusaadavam XIX sajandi keskpaiku avaldatud Burckhardti mõte: "Aegade pidev muutus haarab vormid, mis moodustavad kogu elu välise rüü, endaga lakamatult kaasa." Nõndasamuti ka küsimus Löwithi maneeris: millele ma võiksin siis üleüldse orienteerida oma elu peale ajavaimu? Iseenesest tundub kummaline, aga just seesama ajaloo dünaamika, elupildi pidev uuenemine, on viinud selleni, et säärane küsimus on nüüd paljudele normaalne, kui mitte domineeriv. Karl Löwithi mõtlemise ajalookriitilised, täpsemalt öeldes, *ajaloolise futurismi* suhtes kriitilised aspektid oma kunagises maailmavaatelises ajakohatuses on praeguse ja ehk homsegi ajavaimu koostisosa. Aga needsamad aspektid toovad ühtlasi kaasa vastava probleemifääri. Näiteks me võime siin esitada ka problematiseeriva vastuküsimuse: *kuivõrd legitiimne* oleks tänapäeval Löwithi soovitatud tagasitee uusajal ajalooliseks muutunud mõtlemiselt vanaaja looduskujutlusele, "füüsilise kosmose logosel", mis jääb alati samaks? Löwithi sagedane dihhotoomia oli vaid *loodus* ja *ajalugu*, meile näib see praegu olevat ebapiisav lähenemine juhul, kui ei arvestata neid ohustavaid tagajärgi, mis võivad tuleneda *tehnik*a ja *poliitika* dilemmadest. Ja veel, teatud mõttes on ajalugu ka meie vabadus. Ajalooliste

kogemuste varal me õpime arvustama ning vajaduse korral aktiivselt eitama doktrineeritud tulevikke. Ükskõik millise Baltimaade põlisrahva liige, pidades silmas eeskätt oma ühiskonna poliitilist lähiajalugu, vaevalt küll salgaks, et 1980. aastate lõpu – 1990. aastate alguse vabanemisprotsess näitas, kui oluline mõjur on kultuuris *efektiivne ajalooteadvus* – inimene maailmaolendina (Löwithi mõttes) kahtlematult teostab selle teadvuse kaudu oma sotsiaalse vabaduse ideed. Karl Löwithi enda mõtlemine väljaspool konkreetset ajalookriitikat pole aga samuti midagi muud kui intensiivne *dialog eelkäijatega*, nii et ka tema historismi ohverdamine loodusmaailma altarile jääb samal ajal kaksipidiseks, nii mõeldavaks kui küsitavaks ideaaliks. Diskussiooni suhe suurte kaasaegsetega nagu Heidegger näib vähemalt osaliselt sellise kuni ajasügavikeni ulatuva (Nietzschest Anaximandroseni) dialoogi erijuhtumina. Ent sellest dialoogist sündis aktualisatsioon, Löwithi teene on näiteks ka majandusteadlase Friedrich von Gottl-Ottlilienfeldi juba 1903. aastal esmailmunud traktaadi “Ajaloole piirid” kriitiline väärtustamine XX sajandi teise poole ajaloofilosoofiale. Gottli ja Dilthey eristused looduse ja ajaloo vahel andsid Löwithile ajendi kuulsaks põhiväiteks: “Modernse inimese maailmakaotus (*Weltverlust*) kuulub täielikult kokku ajaloo erilise maailma eraldamisega.” Löwithi silmis on see *uue aja* mõttelooline pattulangemine, ja süüdi on niihästi Descartes'i algimpulss kui ka sellele positiivse tendentsina vastu seatud alternatiiv, Vico antikartesianism. Historism, mis on pannud meid nägema kultuurinähtuste mitmekesisust nende ainukordses omapäras, tuleb tunnistada vaimseks languslooks? Löwithi nõrk koht on tegelikult selles, et ta absolutiseerib “suure moralistina” üht ammu konstateeritud ja hukatuslikuks peetud maailmavaatelist sugulusliini, mille järgi historism viib relativismi kaudu nihilismi. Ta ei märka veel, et XIX sajandi *ajaloolise relativismi* hädast kasvab välja XX sajandi *kultuurilise pluralismi* õnn, mille alalhoidmine on juba järgmise aastasaja ülesanne, sest inimesed vajavad elamiseks paljusid tähendusi. Ühtsuskultuur ja ainuajalugu, kui seda üldse saaks utopistlike visioonide toeta kujutleda, oleks tõeline maailmakaotus, faktiliselt suremismaailm. Et mitte Löwithit vääriti mõista, tuleb arvesse võtta, et talle oli ainsa ajaloo sünonüümiks maailmajaalugu kui progressiajalugu, ajaloofilosoofia õigeks vasteks ajalooteoloogia ning *ajaloo mõte* mõeldavad religioonis. Kriitikast hoolimata on siin põhjust veel kord meenutada tema ülalmainitud “peent kuulmist”. Just viimase kümnendi teedrajavais historismiuuringuis (näidislikult W. Hardtwigi

on ajaloo ja metafüüsika sümbioosi *ideedeõpetuse* pinnal historismi teaduslikus praktikas XIX–XX sajandil käsitatud nüüd – uudest vaatevinklist – kui ehtsat *ajalooreligiooni*, mitte usundi aseainet. Ideed omandavad historistlikus ajalooreligioonis “ontoloogilise kvaliteedi”, nagu ütleb Hardtwig, “nad on instantsid kogetava tegelikkuse *üle, taga või all*”. Nad on seega nagu Nietzsche poolt “luiskeloona” paljastatud metafüüsika, “taustmaailm” (*Hinterwelt*), mida ta ei suutnud enam võtta tõsiselt, sest ta ei saanud selles näha elule orientiiri. Löwith astub Nietzsche järel sammu edasi, ta ei näe lõpuks muud võimalust kui kannapööret. Ja selle sisuks on muutliku, pidetu ja suhtelise ajaloomaailma pretensiooni tühistamine loomuliku maailmamõiste päästmise sildi all, antiikse loodusreligiooni vastandamine modernsele ajalooreligioonile. Või täpsemalt, kultuurikriitiline *ajaloofilosoofia* tagasitõrjumine *natuurfilosoofiaga*, seekord taustaks nietzscheliku motiivina “sigitav-hävitav füüsis”. Autobiograafia lõpupoole inimeste maailmakohasusest (*Weltgemässheit*) rääkides väljendab Löwith jõuliselt oma põhilist mõtet, et inimene on maailmaolend selles tähenduses, et tema kuulub maale, mitte aga maa temale. Inimene on Löwithi järgi aga ka ajaloovõimega olend, kes on suuteline kultiveerima oma loomust kui *spetsiifilist inimlikkust* – seda “niivõrd kui loodus talle piire ei sea”. Reinhart Kosellecki kommentaar, mille väitel Löwithi *Curriculum vitae* annab tunnistust ta “terrori ja eksiili poolt tugevdatud” uhke “filosoofilise põhihoiaku hämmastavast kontinuiteedist”, jagab tunnistust kunagise õpetaja vaimsele üleolekule lähemast ajaloost. See üleolek avaldus ka tema sõjajärgses kiretus veendumuses, et kristliku metafüüsika ja kogu selle üleloomuliku loomisõpetuse taandumisega ideede ajaloo areenilt on inimolukord teistsugune, inimeste ajaloo lõpp ei ole looduse jaoks enam mingil juhul “ajalooliselt märkimisväärne”.

M. K.